

דיני תורה בלילה

הקדמה

איתא בשו"ע (חושן משפט סימן ה סעיף ב) "אין דנין בלילה בתחלת דין, אבל אם התחילו לדון דיני ממונות ביום, גומרין בלילה. וי"א דאם עברו ודנו בלילה, דיניהם דין". ויש לבאר כמה שאילות: (א) מהו עצם הפסול של דין בלילה (בדיעבד? ב) מהו הגדר של "תחילת דין" שאם התחילו מותר לגמור בלילה? (ג) האם יש השלכות בהלכות אחרות בדומה לזה, כמו גבי קידושין, גיטין, חליצה, וגירות בלילה?

ועיין בסוגיא בסנהדרין (לד): דיני ממונות דנין ביום וכו'. מנהגי מילי? אמר רבי חייא בר פפא דאמר קרא ושפטו את העם בכל עת. אי הכי, תחלת דין נמי! כדרבא, דרבא רמי: כתיב ושפטו את העם בכל עת וכתיב והיה ביום הנחילו את בניו, הא כיצד? יום לתחלת דין, לילה לגמר דין. מתניתין דלא כרבי מאיר, דתניא, היה רבי מאיר אומר: מה תלמוד לומר על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, וכי מה ענין ריבים אצל נגעים? אלא מקיש ריבים לנגעים: מה נגעים ביום, דכתיב וביום הראות בו, אף ריבים ביום.

ומסקנת הסוגיא היא דבדיני ממונות אפשר להתחיל ביום ולגמור בלילה. וצריך טעם, למה אסור להתחיל הדין בלילה אבל מותר לגמרה, דאם יש הגדרה של בית דין בלילה כדי לגמור הדין, למה אינם יכולים ג"כ להתחיל?

הסבר ונפקא מינא

יש ג' אופנים להסביר למה מותר רק לגמור הדין בלילה.

א. יתכן שזה סתם גזירת הכתוב שיוצאת מהפסוקים "ביום הנחילו את בניו" "ושפטו את העם בכל עת".

ב. בחידושי הר"ן (ר"ה כה:) מסביר שבזמן שמתחילים הדין ביום וגומרין בלילה, "כולה מילתא בתר תחילה שדינן לה". וא"כ מה שגומרין בלילה הוי רק המשך של ההתחלה ביום¹.

ג. רבינו יונה (סנהדרין לד:) כותב, "דניחא להו לרבנן למימר דבשעת משא ומתן צריכים יותר לשמירה כי הדברים מתבררים יותר ביום מן בלילה" ולכן אם מתחילים הדין ועוסקים במשא ומתן ביום מותרים לגמור ולפסוק בלילה דמסקנת הדין אינה צריכה בירור כל כך.

ויש כמה נפק"מ בין ג' ההסברים.

א. מה נחשב התחלה לגמור בלילה. הנה לפי הר' יונה אולי צריכים לעסוק בכל המשא ומתן ביום כדי לחשוב בבהירות שצריך לראות את כל פרטי וצדדי הדין, אבל אפשר דלפי החר"ן שאם עשו רק קבלת הטענות כבר נחשבת כהתחלת הדין ומותרים לגמור את מה שנשאר בלילה. וה"ה אם זה גזה"כ, דהיינו דמקיימים הב' פסוקים במה שמתחילים ביום וגומרים בלילה. ועיין היטב במאירי (סנהדרין לד:) שמביא ב' שיטות אם אפשר לגמור את הדין רק אחרי שגמרו את כל המשא ומתן או אפילו "אם ירצו לחזור למשא ומתן בלילה סמוך לגמר דין עושין".

ב. בדיעבד. נחלקו הראשונים מה הדין אם עברו ודנו בלילה מתחילה עד סוף. ואולי תלוי בטעם ההיתר לגמור הדין בלילה כשמתחילים ביום. לפי החר"ן צריכים התחלה ביום דווקא כדי להיחשב ההמשך כדין תורה ביום אע"פ שהוא בלילה וסביר דבדיעבד אם מתחילים בלילה אינו נחשב כדיון בכלל. וגם לר' יונה אם עשו המשא ומתן בלילה פסול, דלא נתברר היטב. אבל אפשר לומר דאם האיסור לדון בלילה הוא מגזה"כ אולי אע"פ שעוברים בה כשדנים בלילה אולי פסק הדין עדיין קיים, דסוף כל סוף קיימו "ושפטו את העם בכל עת".

¹ ועיין גליוני הש"ס (סנהדרין לד:) שמציין את החידושי הר"ן כמקור לפסקו של המהרי"ל (שו"ת סי' נו) דאם משך סעודתו אחר צה"כ עדיין חייב לומר רצה או על הניסים דנחשב כהמשך של סעודתו ביום. ויש לעיין אם זה קשור לשאילה לגבי תפילת מנחה בזמן שמתחיל להתפלל לפני השקיעה וממשיך אחריו. ועיין בערו"ה (או"ח קי"ה) ושו"ת יב"א (ז: לד) שמקילין, וע"ע בפסקי תשובות ח"ב עמ' תתקנח.

ג. כוונה לגמור בלילה. הפתחי תשובה (חו"מ ה: ז) מביא בשם הברכ"י שמה שמתחילים את הדין ביום וגומרים בלילה "היינו בדיעבד כשאין פנאי לגמור ביום", אבל לכתחילה אין לערוך את הדין כדי לגמרו בלילה. פסק זה סביר לפי שיטת הר' יונה, אבל לפי הר"ן דכל מה שנחשב להתחלה אחר כך הוא כאילו עשו את כל הדין ביום, אז אולי אפילו לכתחילה מותר לעשותו ככה כדי לגמור בלילה דעכ"פ עדיין נחשב כיום. וזה אינו מוכרח, כי יש לומר גם איפכא, שלפי החהר"ן, גמר דין נמי בעי דין יום, ולכן לכתחילה יגמור ביום ממש, אבל לפי הר' יונה, גמר דין לא בעי יום כלל, וא"כ אפילו לכתחילה יגמור בלילה.

שני דינים של בדיעבד

בשולחן ערוך (חו"מ) יש שני מקרים של בדיעבד בקשר לדיני תורה בלילה. הראשון הוא בסימן ה' אם דנו תחילת הדין וסופה בלילה, והשני הוא בסימן כ"ח אם בדיעבד קבלו עדות בלילה ודנו. האחרונים הקשו שיש סתירה בשיטת הרמ"א בדינים אלו. דהנה בסימן ה' הרמ"א מגיה דבדיעבד אם עברו ודנו בלילה דיניהם דין, אבל לגבי קבלת עדות בלילה, הרמ"א אינו מגיה שכשירה בדיעבד. הסמ"ע (ה: ח) מתרץ שקבלת עדות לא הויה גמר דין ולכן למחר ביום יכולים לתקן מה שעוותו משא"כ אם כבר דנו בלילה כשר בדיעבד לפי שכבר גמרו. הקצות (ה: ב) מחדש שאם קבלו עדות בלילה פסול כל הדין דנחשב כהתחלת הדין אבל אם דנו בלילה הרי לא גרע מגמר דין בלי משא ומתן שכשר בלילה.

שיטת הקצות נראה נגד הסברו של הר"ן, דאי אפשר לומר שאפשר לדון בלילה אפילו בלי ההתחלה ביום ונחשב ככולה ביום. אדרבה, שיטת הקצות היא שגמר דין בלבדו מותר בלילה, ומפני כך יש אחרונים שחולקים על מסקנתו.

בשלחן ערוך צויין שיטת הרשב"ם בבבא בתרא כמקורו של הרמ"א דאם דנו בלילה בדיעבד כשר. אבל בסוגיא בב"ב (קיד. ד"ה אפילו) רואים שיטה הפוכה שם בדברי הרשב"ם שרק בקבלת עדות אפשר לב"ד לדון למחר על פי עדותן בדיעבד. וראה ברא"ש שם ובתשב"ץ (א: א) שכותבים דגם הרשב"ם יודה שאם התחילו לדון בלילה דפסול, ורק קבלת עדות כשרה בדיעבד. וא"כ מקורו של הרמ"א אינו ברשב"ם (דבאמת שיטתו ממש הפוכה

ממנו) אלא כמו שמביא הגר"א שם שהוא מהירושלמי (סנהדרין ד: ד) "אם טעו ודנו בלילה שדינם דין ת"ל ושפטו את העם בכל עת". וא"כ צ"ע על הרמ"א שפסק כמו הירושלמי דכבר עמד הרמב"ן (בב"ב שם) שתלמודא דידן חולק על הירושלמי בדין זה!

ומפני קושיות אלו, המשנת יעבץ (חור"מ ס' י) מפרש את הירושלמי באופן אחר וז"ל, "לא שיש להם תורת ב"ד בלילה לתחילת דין כמו שיש להם תורת ב"ד בלילה לגמר הדין אלא יסוד הדין הוא שדינם דין גם אם אין להם תורת ב"ד, וכמ"ש הרמב"ם בפ"ב מהל' סנהדרין ה"י, אע"פ שאין ב"ד פחות משלשה מותר לאחד לדון מן התורה שנאמר בצדק תשפוט עמיתך. א"כ הכא נמי בלילה אין להם תורת ב"ד לתחילת דין, רק דלמדים מקרא ושפטו את העם בכל עת שאם דנו דינם דין היינו שהרי זה כיחיד שדן אע"ג שאין עליו תורת ב"ד".

ובזה מיישב גם הסתירה ברמ"א, דבסימן ה' מותר בדיעבד לדון בלילה ודיניהם דין כמו יחיד שדן יחידי, אבל בסימן כ"ח השאילה היא לגבי קבלת עדות, וכיון שאין מעמדם של הדיינים בלילה נחשב כב"ד, אינם יכולים לקבל עדות בלילה.

ובהמשך דבריו מוסיף המשנת יעבץ ומדייק בלשון הרמב"ם בהל' סנהדרין, שבפ"ג ה"ג כותב "אין מתחילין את הדין בלילה", ובה"ד כותב "וכן אין מקבלין עדות... ובדיני ממונות אם התחילו ביום מותר לגמור הדין בלילה". דהרי מבואר ברמב"ם דכשם שפסול אפי' בדיעבד להתחיל לדון וכדומה בלילה גם אסור לקבל עדות בלילה.

הב"ח (חור"מ ס' ה) מקיל אם דנו בדיעבד בלילה בדיני ממונות ואע"פ שמחמירים להלכה לגבי חליצה, שבדיני ממונות "כדאי להם הסמ"ג ורשב"ם לפסוק כדעת הירושלמי משום הפקר ב"ד הפקר". ונראה מהב"ח שבלילה נחשבים כב"ד ולכן יש להם הכח לדון ולהפקיר ממון אפי' שלא מן הדין. אבל לפי כמה ראשונים, אין ראייה מזה, שגם יחידים יכולים להפקיר ממון. וז"ל הרמב"ם בהל' סנהדרין (פכ"ד ה"ו), וכן יש לדיין תמיד להפקיר ממון שיש לו בעלים.

לגבי קבלת עדות בדיעבד בלילה, עיין במאירי (בב"ב קיד עמ' 486 מהד' קדם) דמביא דעה שאם יש חשש "שמא ילכו למדינת הים וכל שכן שהיה העד רדוף לילך, מקבלין עדותו בלילה לדברי הכל". אבל לפי הרשב"א (שו"ת

ג:שכז) גם באופן זה אם קבלו עדותן בלילה פסולה. וי"ל דנחלקו בסברת המח' בין הב"ח והרמ"א אם יש להם דין ב"ד כשמקבלים עדות בלילה או הוי כמו יחיד מומחה שיכול לדון אבל אינו יכול לקבל עדות אפילו בדיעבד במקום צורך גדול.²

קבלו עלייהו

הב"ח והסמ"ע מקילין לדון בלילה אפילו לכתחילה באופן שבעלי הדין קבלו עליהם שב"ד ידונם בלילה דלא גרע מקבלת פסולים אחרים כמו קרוב או פסול בנאמן עלי אבא. וכבר הסכימו בזה הרבה ראשונים, ועיין בשו"ת הרשב"א (ור, ז: תסז), מאירי בב"ב שם, שו"ת מהר"ם (ס' כח), והראבי"ה (הובא בגליוני הש"ס בב"ב).

ודנו האחרונים בפרטי הקבלה אם בעלי הדין צריכים לקבל בפירוש עליהם או שביאתן לב"ד בלילה עצמה נחשבת כקבלה. הסמ"ע כאן מקיל אפילו אם באים לב"ד מפני הזמנת ב"ד, דכל זמן שבאים מעצמם בלי כפיית ב"ד הוי כקבלו עלייהו³. הב"ח סובר דאין צריכים קבלה בפירוש אבל צריכים "אתו מנפשייהו" ולכן אם באו מחמת ההזמנה נפסל הדין דנחשב כאילו "מכריחים אותם לבוא".

המשנה למלך (הל' סנהדרין פ"ג ה"ג) מצריך קבלה בפירוש לקרוב או פסול או לדון בלילה, אבל לדן יחידי מקיל בלי קבלה בפירוש ורק מה שבאו לפני היחיד לבד מספיק. ועי' שו"ת יביע אומר (ב: א: ז) שמביא את שיטת הרדב"ז (ג: תקט) שסובר כמו הב"ח דביאתם בלבד מהניא ומוסיף דאפילו

² וכן פסק הש"ך (חו"מ מו: ע) דאע"פ דיחיד מומחה שיכול לדון מעצמו אינו יכול לקבל עדות בעצמו. אבל הנתיבות (חו"מ ג: ג) חולק עליו ומסיק להלכה שיחיד מומחה יכול לדון ולקבל עדות לפניו.

³ ועיין ספר חקרי הלכה מאת ר' שמואל מוהליבר (בהל' חו"מ סימן ה') שמוסיף ג' הערות חשובות על הסמ"ע. ראשון, דלפי הש"ך (בסי' כב) דבעינן דווקא קבלה בפני ב"ד כשר מה מהני מה שבאים לפנייהם בלילה? ומתוך דמכיון שגמר דין כשר בלילה ומאחר שאין בקבלה לעדות עצמה טענות או משא ומתן היא כמו גמר דין דכשר בלילה. שני, דאפילו הסמ"ע יודה דצריכים לעשות ההזמנה לדין ביום ורק דלמעשה באים מעצמם בלילה, אבל "אם התרוהו בלילה לד"ת ודנו ע"פ אותו התראה בלילה לדעת הרמב"ם והטור אפילו בדיעבד אינו דין". השלישי הוא שמביא מחלוקת בשאלה אם אפשר לקבל קרוב או פסול לדון בלילה או דהוי תרתי לריעותא ופסולה ועיי"ש.

במקום שבעלי הדין אינם יודעים שיש פסול לדון בלילה עדיין הוי כמו קבלו עליהם בפירוש ומהני.

ועיין במנ"ח (רלד:ג) שמסתפק כאשר מקבלין עליהם פסולים בנאמן עלי אבא אם עדיין צריכים דיינים בישיבה ועדים בעמידה. ונראה שעיקר ספיקו הוא אם מקרים של קבלו עליהו נחשבים כדיני תורה רק שנעשים בפסולים או דלא הוי דיני תורה בכלל אלא דבר שונה לגמרי "דאין זה בגדר דין תורה כלל". ונראה לומר אותם דברים לגבי קבלו עליהו לדון בלילה, וכמו שחידש המשנת יעב"ץ. ובשער משפט (ח"מ ס' ה) חוקר דאולי יש לחלק בין מקרים של נאמן עלי אבא ובין קבלה לדון בלילה מכיון דבקבלת פסולים עדיין יש להם האפשרות לחזור לפני גמר דין אבל בקבלו בלילה באותו זמן שמקבלים עליהם הפסול הוי כמו "יום" לגבי הדין ועכשיו א"א לחזור מדבריהם אא"כ אומרים שיכולים לחזור על טענותיהם וממילא הכל נחשב כתחילת דין ויכולים לחזור.

ועיין בסמ"ע (ה:ב) שסובר דאפילו אם רוצים לקבל עליהם לדון בערב שבת אי אפשר לדון מכיון שזה נגד "הוי מתונים בדין". וקשה, דלמה אפשר לקבל פסולים ולא לדון בע"ש? וצ"ל דאפשר לבעלי הדין לוותר על חסרון בדין עצמו אבל לא על חסרון במחשבת הדיין על הדין. וא"כ קצת צ"ע על הר' יונה שהבאנו למעלה שמסביר למה צריכים לדון ביום מפני שיש יותר בהירות מבלילה. אלא שיש לחלק, דאף שנותן הר' יונה טעמא דקרא, מ"מ דנו בלילה הוא פסול, ולכן יכולים בע"ד לקבלו ככל הפסולים, משא"כ "הוו מתונים בדין" היא הלכה שאין הדיינים יכולים לוותר עליו ובכל אופן צריכים לדון במתינות, ואם אי אפשר להם מאיזה טעם אינם יכולים לדון.

נרות דולקות וסוגיות אחרות

הסמ"ע מביא עוד קולא לדון בלילה והוא דאם יש נרות דולקות בב"ד נחשב כיום כמו שמצינו במסכת יומא (עד:): לגבי מי שאוכל בחשך "מאן דאית ליה סעודתא לא ליכלה אלא ביממא" אבל כבר אמרו דבמקום שיש נרות אין לו על מה לדאוג. ולכן מתיר אפילו לכתחילה לדון בלילה ולהזמין בעלי דינים לבוא בלילה במקום שיש נרות דולקות. וז"ל "דכשמדליק נרות בלילה ויכול לראות ולהכיר בני אדם מותר לדון בלילה אפילו בתחילת דין ודומה לזה מצאתי בקובץ ישן נושן דאין קונין בקנין סודר בלילה אלא לאור הנר... נראה לי הלכה ולא למעשה לכפותו לדון בלילה אף שהנרות דולקות".

הש"ך (ס"ק ה') חולק על הסמ"ע וראיותיו וגם הפ"ת (ס"ק ו') מביא כמה אחרונים דבעינן דווקא יום לתחילת דין, וביניהם השו"ת פנים מאירות, שו"ת שבות יעקב ועוד.

וברור שדברים שצריכים יום (כמו כל הדינים שהובאו במשנה במגילה כ:) א"א לקיימם בלילה ע"י נרות דולקות. אבל יש לברר בדינים אחרים אם מועילים בהם נרות.

הבית יוסף (או"ח ס' קעג) מביא את שיטת ר' ירוחם לגבי בדיקת ידים בין אכילת חלב לאכילת בשר ומקיל בלילה לבדוק לאור הנר שא"צ לרחצן אם נראות נקיים כמו שעושים ביום. וכן מרחיב השערים מצוינים בהלכה (א: סח: ד) על דרך הסמ"ע את הדין ליכנס לעיר ב"כי טוב", דהיינו לפני שקיעת החמה, שבזמן הזה שיש לנו אור בלילה כביום על הדרכים אין סכנה כמו שהיתה בימי התלמוד.

וכמובן יש לחלק בין הלכות שתלויות בזמן ובין דינים אלו שצריכים רק ראייה או הכרה שאפשר לראות הדברים על פי השמש ביום או הנר בלילה.

ולכן יש לעיין בתחומים שהזמן קובעתם כמו בעניני גיטין, קידושין, גירות, יבום, ופדה"ב לראות אם אפשר לעשותן בלילה אע"פ שיש להם צד של בית דין.

א. גט

הרמ"א (אה"ע קכג:ה) פוסק כשיטת האו"ז שמשווה נתינת הגט לדין מפני גביית הכתובה ולכן לכתחילה פוסל אם נותן גט בלילה. וכן איתא ברמ"א (אה"ע קמב:ה) ש"לכתחילה יתנו לה ביום ולא בלילה". ואע"פ שהב"י (אה"ע סי' קלו) חולק על האו"ז וסובר שאין אנו צריכים ב"ד לתת גט לאשה, הנוב"י (תנינא אה"ע ס' קיד) מסכים עם שיטת הרמ"א ומצריך ראיית ב"ד לכל נתינת גט. החת"ס (אה"ע ב:סה) מתנגד לרעיון זה וממעט תפקידו של ב"ד למקרים של גט מעושה או מיאון אבל בזמן שנתינתו היא ברצונה וברצונו, כמו שמצריכים בכל גט בזמן הזה, אין מקום לב"ד. וא"כ אפשר לומר שמותר לתת גט בלילה דאין כאן ענין של ב"ד בנתינה זו. ויותר מזה, השדי חמד (מערכת הגט א:כה) מביא סברא שבזה"ז שעורכי הגט אומרים לאשה שתהא מוחלת את כתובתה לפני נתינת הגט, אפילו האו"ז יודה שאין צריך ב"ד כי אין כאן גביית הכתובה ולכך יהיה מותר לערכו גם בלילה. למעשה, עיין בסדר

הגט אה"ע קנד:פט (סוף הל' גיטין), "וכן אם התפללו הקהל ערבית אע"פ שהיא עדיין יום אין ליתן גט אז מפני שכבר חשוב לילה אם לא בשעת הדחק שאז אפילו בלילה ממש יכתוב וינתן". ובפ"ת (ס"ק מ') מביא מה שמקילין בשכיב מרע ובשעת ספק עיגון ליתן גט בלילה. וגם מביא שם חידושו של הסמ"ע דבנרות דולקין חשיב יום במקרה של בין השמשות, "אף שאין לסמוך על זה, מ"מ במקום עיגון גדול והוא ספק לילה שפיר יש לסמוך בזה". ובערוה"ש (אה"ע כג: יח) מקיל בשעת הדחק בלילה ממש, וכן נוהגים.

ב. קידושין

כולנו מוזמנים והולכים לחופות וסידורי קידושין שקיימים בלילה אחרי צה"כ, והשאלה היא אם מקישים הוויות ליציאות ואסור לתת גט בלילה⁴, למה זה כל כך פשוט שמותר לסדר קידושין בלילה. וע' בשד"ח (שם) שהרא"ם כותב שאשה שנתקדשה בלילה יש ספק אם חל הקידושין, וגם הגר"א מביא (אה"ע נה: יא) שמנהגינו לעשות חופה רק ביום. ובספר ישראל והזמנים (הארפענעס) ח"ב עמ' שני, מביא כמה שיטות שמקילות וביניהם השו"ת בית ישראל (עדעלין א: קנו) שנותן טעם למה הרבה משפחות נוהגים להרבות בנירות במקום החופה הוא ע"פ הסמ"ע דאם מדליקין נרות מותר לדון בלילה והרי המנהג להדליק נרות לחופה, ונתן עוד טעם דנתרצו שני הצדדים והוי כקבלו עליהם לדון בלילה⁵.

ג. גירות

הרמב"ם (אסו"ב יג: ו) פוסק שטבילת גירות הנעשית בלילה כשרה בדיעבד. וכן נפסק להלכה בשו"ע (יו"ד רסח: ג-ד) במילה וטבילה אבל קבלת המצוות צריכה יום אפי' בדיעבד. הש"ך שם (ס"ק ט') מקשה למה בדיעבד אם עשה קבלת המצוות בלילה אינה כשרה משום דהויא כתחילת דין והא הרמ"א פסק בהל' דיינים דאם עברו ודנו בלילה כשר בדיעבד אפילו בתחילת דין? ומתריך כמו הב"ח דדווקא בדיני ממונות כשר בדיעבד משום הפקר ב"ד הפקר ולפיכך אינו דומה לתחילת דין של קבלת המצוות. ועי' שם בדגול מרבבה שכשר

⁴ וכן הובא בסדר הגט של מהר"י מינץ ס' נו

⁵ ועיין בספר הנישואין כהלכתם (ה: סג), שמנהג ירושלים עיה"ק מלפנים היתה שלא לקדש בלילה.

בדיעבד בלילה דווקא בגדול שבא לגייר אבל בקטן בעינין דעת ב"ד ופסול בדיעבד בלילה. בשו"ת טוב טעם ודעת (מהדורא תליתאי חלק ב' סימן קיא) הרב שלמה קלוגר מחדש דאם עשו המילה ביום והטבילה וקבלת המצות בלילה מהניא דהפסול הוא משום דהויא כמו דין והנה גמר הדין היה בלילה. ומוסיף על זה דלפי הסמ"ע דמהני דין בלילה כשיש נרות ה"ה דמודה לגבי גירות שנעשה בלילה לאור הנר דכשרה.

ד. פדיון הבן

נפסק בש"ך (יו"ד שה: יב) שפודין גם בלילה מהסוגיא בקידושין (כט). אבל "נוהגין לפדות ביום". ועיין בשו"ת יבי"א (יו"ד ה: כה) שמציין דברי הגאון ר"ח פלאגי' שמסביר המנהג לפדות ביום מכיון שיציאת מצרים היתה מעין פדה"ב כמ"ש בני בכורי ישראל, ומכיון שהיציאה היתה ביום לפיכך הפדיון צ"ל ביום דווקא. ויותר לענינינו, יש להעיר מה שהובא בשם השדי חמד (מע' פ כלל ט) שבלילה "כיון שמדליקים נירות ובעלי השיר יוצאים השיר ובקול רנה ותודה המון חוגג אושא מילתא טובא והוי פרסומי ניסא טפי", ולכן וודאי יותר טוב לפדות בלילה.

ה. יבום

יש לדון לגבי שאלות הנוגעות לעגונות, אם הן נחשבות כדיני ממונות ומותר לגמורן בלילה אם התחילו ביום או האם הן יותר קרובות לדיני נפשות. ובמושכל ראשון ודאי הן יותר קרובות לד"מ. אבל שמעתי כשדנו כמה שאילות חמורות בעניני עיגון אחרי האסון מגדלי התאומים, שהגרצ"ש שליט"א פקפק על זה ע"פ מש"כ הבן יהודע ביבמות (קכא). וז"ל "ובספר ויען אברהם דף ס"ב כתב ששמע בענין אחד של עיגונא דאתתא שהיו חולקים בו מרן ז"ל ומור"ם ז"ל, ומר"ן אסר ומור"ם התיר שהביא ראיות להתיר ופלפל בחכמה וכתב מור"ם ז"ל רשות שתנשא. וגילה המגיד למר"ן ז"ל דבו ביום שכתב מור"ם הרשות שתנשא מת הבעל במקום אחד שהיה חי, ומרן שאסר כיוון אל האמת לאוסרה אך הקב"ה לא הביא תקלה על ידי מור"ם שמת הבעל ביום שכתב מעשה ב"ד של רשות שתנשא ע"ש". וחזינן מזה שלפעמים הדברים מגיעים לידי דיני נפשות, אולם אין זה אלא לחידודא בעלמא, ולא נמנע מלעסוק בענינים אלו גם בלילה.

ו. הלכה למעשה

הלכה למעשה לגבי השאלה אם מותר לדון לכתחילה בלילה שמעתי שלגבי גיטין וגירות עושים כל מה שאפשר לעשותם ביום מתחילה ועד סוף ובמקום בדיעבד כמו בשעת הדחק שאחד מהצדדים ילך לדרכו בלי נתינת הגט יש להתירם גם בלילה. ולגבי דיני ממונות רגילים אפילו לכתחילה לעשותם בלילה מפני כמה דברים. הראשון הוא שבדרך כלל אנו עושים פשרה ולא דין (ע' שו"ע חו"מ יב:כ). שני, ישנה קבלה מבעלי הדין שרוצים שידונו בלילה שיותר נוח להם לבוא בלילה מביום. והאחרון הוא שיש לנו לסמוך על הסמ"ע שבמקום שדנים יש נרות דולקות ומותר.